

NYELVTÖRTÉNET (BA)

3. Szórványelemzés I. Magyar (hazai) szórványemlékek. A TA elemzése 1.

Irodalom:

- BBB, pp. 40–42.
- Molnár–Simon: Magyar nyelvemlékek, pp. 10–21.
- Zelliger: A TA. (fakszimile is)

A magyar szórványok zöme **oklevél** (jogi irat), ezek lehetnek:

- alapítólevelek,
- adománylevelek
- birtok- és vagyonösszeírások
- határjáró levelek,
- végrendeletek
- tanúvallomások,
- bírósági ítéletek stb.

Időbeli és térbeli elterjedésük:

- pár korai **görög** nyelvű irat
- **I. István uralkodásától** számítjuk a **latin** nyelvű oklevélírást,
- mely a 12. sz-tól kiterjedt lesz, oka, hogy III. Béla megszervezte a királyi kancelláriát (oklevél-kiállító szerv), s elrendelte, hogy a királyi udvarban tárgyalt minden jogi ügyről és döntésről oklevelet készítsenek.
- A 13. sz-tól már egyre több oklevél-kiállító szerv, ún. hiteles hely (loca credibilia) jött létre az ország kül. részein, főleg egyházi területek körül.
- **A 12. sz. második feléig kb. félszáz eredeti oklevél maradt fenn, a 13. sz-ból viszont már több ezer van. Nyelvemlékként azért érdekesek, mert ált. mind tartalmaz magyar nyelvű szórványokat.**
- 14-15. sz.: még kiterjedtebb oklevélkiadás, de már nincs akkora történeti jelentőségük a szórványoknak, mert addigra a **szövegemlékek** száma is jócskán megugrik.

A legkorábbi és legfontosabb magyar OKLEVÉL-szórványemlékek:

- **A veszprémi apácák adománylevele:** 1002 előtti az eredetije, de az nem maradt fenn, csak az 1109-es **görög** nyelvű másolat, aminek a **latin** nyelvű változata is megvan, ez külön izgalmas; későbbi másolata sokak szerint hamisítvány I. István király görög nyelvű adománylevele, Könyves Kálmán 1109-es latin megújításában maradt fenn.
  - közszó: *κραλ* KIRÁLY – az ÉNy és DNy szlávsgból átvett szó
  - személynevek
  - földrajzi nevek (dunántúli helységnevek):

<i>görög</i>	<i>latin</i>	<i>magyar</i>
Βεσπρέμ	bezpremenjif	Veszprém
Σαμτάγ	zamtou	Szántó
σαγάρβρεν	zaarberin	Szárberény
Σομβώτου		Szombat
Πωλοσνίκου		Paloznak
Γριτζάρι		Gerencsér

- nyelvtörténeti hasznosítás: a görög végzések alapján a szóvégi tővéghangzók megléte és sorvadása az ÓM-ban bizonyítottan tekinthető
  - Veszprém: városnév, de sokáig B-s szókezdettel jelentkezik (a 16. sz. közepéig), szláv személynévi eredetű
  - Szántó: *szánt* + γ igenévképző
  - *Szárberény*: kéttagú, mind2 török eredetű: *sayar* > *zaar* > *szár* színnév 'sárga, sápadt' – a törzsnévi utótag járuléka, ez utóbbi: *B(i)riyin* > *Brien* 'egyesülés, egyesület' törzs- v. népnév
- **A tihanyi apátság alapítólevele (TA.) 1055 – részletesen I. lentebb!**
- **A dömösi prépostság adománylevele (DömAd.) 1138/1329.** (az eredeti 12. sz-i)
  - II. Béla birtoklásának megerősítése és újabb adományokkal való gyarapítása
  - nagyon fontos, mert tele van magyar szórványokkal, kb. 1500 személy- és földrajzi név!!!
- **A székesfehérvári keresztések javainak megerősítő levele, 1193**
  - vsz. III. Béla Vaska nevű nótáriusa írta, főleg földr. név, kb. 50 db
- **A tihanyi apátság birtokösszeírása (TÖ.) 1211**
  - két példányban maradt fenn, melyek hangtana és helyesírása is eltérő (fogalmazvány és hitelesített irat)
  - határleírások, helységnevek, a szolganép foglalkozásonkénti összeírása révén több mint 2000 magyar TN (sok köznévi eredetű) tartalmaznak
- **Albeus-féle összeírás, 1237–1240.**
  - IV. Béla Albeus nyitrai esperessel íratta össze a pannonhalmi bencés apátság birtokait és szolganépeit
  - több mint 200 személy- és helynév

NEM OKLEVÉL-SZÓRVÁNYOK

rokonok az oklevelekkel, hiteles helytől származnak, lajstromszerűek

- **Várad Regestrum, 1208–1235**
  - eredeti plny-a megsemmisült (szétesett), de 1550-ben Fráter György várad püspök Heltaival Kolozsvárott kinyomtattatta az akkor még létező, de rossz állp-ú emléket „Ritvs explorandae veritatis...” címen, s ez maradt ránk (sok hiba került bele, olvasati hibák, de hatalmas nyelvi anyaga miatt nagyon jelentős)
  - 2500 személynév, 600 helységnév
  - bevallások, végrendeletek, egyezségek kivonatai, főleg a tüzesvaspróbák ügyeseteit lajstromozza az értékes része
- **a Várad püspökség tizedjegyzéke, 1291–1294.**
  - ez a legrégebb gabonated-lajstromunk
  - 200-nál több Bihar-, Hajdú- és Kolozs megyei helységnév
- gesták és krónikák: divatos kk-i műfajok, az udvari papok készítették őket (udv. történetírói szerepben), latin nyelvűek egész Eu-ban
  - **gesták: tárgyi öf-ek szerint csoportosított történelmi események (nemidőrendben)**
    - **Anonymus: Gesta Hungarorum (An.), 12. sz. köz. vagy vége**
      - 13. sz-i másolatban maradt fenn, de igen hű másolatnak tűnik
      - a szerző: P. dictus magister – II., de inkább III. Béla jegyzője
      - téma: a magyarok eredete, honfoglalása és kalandozásai
      - hely- és személynévek sokasága
    - **Kézai Simon: Gesta Hungarorum, 1282–1285.**

- a magyarok tört. előtt (mely igen hasonló a GH-éhoz, mert mindkettő egyazon elveszett, 9. sz-i, I. Endre kori ősgestára megy vissza) a hunok történetét és az első hun-magyar honfoglalást és Attila históriáját is elbeszéli
- TN-i anyaga új a GH-hoz képest
- **krónikák: időrendi csop.:** bővebb szövegezésűek, mint Kézai műve, de nemigen térnek el egymástól; igen sok a magyar TN-i anyag, de a kései leírás miatt a gesták nyelvtörténeti jelentősége sokkal nagyobb
  - **Bécsi Képes Krónika (1358)**
  - **Dubnici Krónika**
  - **Budai Krónika**
  - **Pozsonyi Krónika**
  - **Sambucus-Kódex**

***

A TA. elemzése

- A hasonmás megtalálható pl. az interneten is: <http://mek.niif.hu/01900/01992/html/index1123.html>
- **Ez legrégebb hiteles és egykorú eredetiben fennmaradt nyelvemlékünk (és az egész uráli nyelvcsaládé!)**
- I. Endre (András) megalapítja a tihanyi bencés apátságot (annak birtokai és határai), az apátságnak a neki adott jövedelmekből kellett fenntartania magát és feladatait ellátnia, az adományozást oklevélben örökítették meg
- a pannonhalmi főapátság levéltárában őrzik
- latin nyelvű
- két db összevert hártýára írták
- a scriptor Miklós püspöknél dolgozhatott, de nyilvánvalóan magyar volt
- az oklevélíráásra jellemző, hogy először fogalmazványként készítették el, a hiteles példányt (amit az adományozó, itt a király aláírt) erről másolták. A TA 18 birtokot kapott, közte rév, halászó hely, erdő, szántó, kaszáló stb. és ennek megművelésére szolganép.

Hangtörténet, hangjelölés

- A birtokokat az utókor számára is azonosíthatóan kellett leírni, ezért az ott élő nép nyelvén, vulgárisan hangoznak el, s ezeket ékelte be a nótárius a latin szövegbe
- ami a nehézséget okozta, hogy ezeket a vulgáris magyar szavakat latin szövegbe úgy kellett tenni, hogy latin betűsen írják le, de mivel magyar írásbeliség még csak alig létezett, meg kellett alkotni egy sajátos írásrendszert, a latin nyelv hangrendszere azonban eltérő volt a magyarétól
- azonos maradt néhány egyéni eltérést leszámítva a köv. hangok jelölése: **p, b, t, d, f, l, r, m, n, z**. Ami változott:
  - **MGH:** a magyarban több mgh fonéma van, mint a latinban.
    - Pl. döntení amellet, hogy a magyar ajakréses és ajakkerekítéses *a* különbségét hogyan jelölje (pl. mellékjellel vagy az o, u-t alkalmazza), ezért van többféle megvalósítás is, pl. *balatin, bolatin* (az *o* mutatja, hogy ott ajakkerekítéses *a* lehet)
    - ugyanez a nyílt *e* és zárt *ě*-vel
    - kérdés, hogy velárisan ejtették-e még a *zilu, licu* és *sumig i* betűs hangját (azokban veláris *i* volt eredetileg, de kérdés, hogy e dunántúli nyj-ban mi volt akkor a helyzet)

- **a tővégi mgh-k zártabbá válása, majd eltűnése:** Biborbanszületett K. művében a magyar szavak ált. felső nyá-ú mgh-ra végződnek, a TA-ban sokféle a változat: van tővéghgzó nélküli példa (*fuk, kut, ziget, sar*), van felső nyá. tővéghg: *zilu, zadu, eri, kerekv*; de egyazon szó két előfordulása lehet hangzóhiányos vagy tővéghangzós (pl. *ohut* vs. *hodu utu*)
- **miért hosszan ejtettek szerintünk egyes szóvégi mgh-kat?** Azért, mert az ótörök jövszavak érkeztek (*alma, kecske, árpa, béke, körte*), akkor már nem voltak meg a tővégi rövid mgh-k, csak felső nyá-ban, de alsó és középső nyá-ban nem, így hanghelyettesítéssel az almá, kecské, árpá, béké, körté alakok jelentek meg (a toldalékolt alakok őrzik ezeket: *kecskét, árpát, békét* stb.), a TA-ban ilyen pl. szénájá <Itt szerintem keveredés van, nem mindegy, hogy tővégi vagy szóvégi mgh-kal történt-e mindez, tehát miért nyúlik meg az *á* a bszj-ben, vsz. akkor szóvégi ttendencia volt, de Z. hol ezt írja, hol azt.>
- **MSH: ez az ÓM. eleji kép más volt, hiányzott a c, zs, ty stb., mások hangzásukban nem azonosak a maival (h, v, gy)**
  - a *v* előzménye a **bilabiális zgs spiráns *w* (β)** volt, ami szóvégen és szótagzáró hangként félhangzós mgh is lehetett (nálunk első nyá-ú hang volt). A TA-ban ezt a hangot **v, w, u** betű egyaránt jelölhette, tehát msh és mgh értékben is előfordulhattak, olvasatukat a későbbi és a mai mr. nyelv segít (pl. *uluues* [ülüwes ~ ülwes], *baluuan* [bálwán(y)], *fer teu* [fërteb])
  - A *h* előzménye a (zöngétlen) veláris χ volt (a német ach-Laut-hoz hasonló, *k* helyén képzett hang), jelölése: *h, ch*: *tichon, homodi, humuk, harmu*. A χ zöngés párját, a γ -t is *h*-val jelölték: *hurhu, ohut, azah, meneh*. Ezek közel álltak a mgh-khoz akusztikai és képzési sajátosságaikat tekintve, tővéghg-zók nem követték őket, az Árpád-korban az ilyen szóalakok végén szerepelve hosszú mgh-ká változtak: *disznó, aszó, menő, fő*. Hangzóközi helyzetben pedig kieshettek, és vagy pótolta őket hiátus, vagy nem, pl: *azaa, fee-fehe, mezze*. E változások állnak a *disznó : disznaja, ajtó : ajtaja, mező : mezeje, fő : feje* alakpárok háttérében. A *w* hatására a töbelseji mgh ajakkerekítésessé válhatott, ami a réshang kiesése után is megmaradt: *kues, tue, luazu, ruuoz > köves, töve lovász, ravasz*. Ez pedig a *kő: köves, tő: tövek, ló: lovat* töváltakozáshoz vezetett.
  - **gy:** a korai ÓM-ben ez egy jésített *dzs* lehetett (*dzs*), vö. ótör. *dzsarta* > m. *gyertya, dzsindzsü* > *gyöngy*. A latinbetűs megoldások: *g* (mert a vulgáris latin itáliai változatában a *ge, gi* hangkapcsolatban *dzs* hang jelentkezett, így a magyar *dzs* és az olaszos latin *dzs* igen közele esett egymáshoz, ezért jelöli *g* (vö. *Genova, angelo*), pl. *Fizeg, gisnav, hig* 'hegy'. A helyesírás mindig konzervatív, a később magyarban *gy*-vé vált *dzs*-t *gy*-nek jelöljük, noha fonetikai tekintetben a *gy*-nek nincs köze a *g*-hez (hanem a *d*-hez).
  - **ny:** *n*-ként jelölték vagy *gn* (*gnir* 'nyír').
  - **ly:** *l*, de kérdéses, hogy megvolt-e ott az *ly* és nem pusztán *l*-e
  - **s:** egybeesés, hogy ezt a hangot így írjuk, amikor a környező latin betűs nyelvekben ez az *sz* jele
  - **sz:** *z* (*zilu, zakadat, ziget, zadu, ruuoz*) német hatásra

- 58 közszó és ragok, képző (Bárczi 33 képzőt tárgyal) – Zelliger Erzsébet a könyvében 86 „birtokot” elemez, ebben vannak kül. változatban leírt, de azonos denotátumú kifejezések

BA-ZÁRÓVIZSGÁRA

A tihanyi apátság alapítólevele

1. *tichon* [tixony] TIHANY- szláv személynévből lett településnév, magyarok adták
2. *bolatin, balatin* [balâtin] BALATON – a honfoglalás előtti pannóniai szláv fejedelemség egyik székhelye *Blatn grad* 'Mocsárvár, Sárvár' volt, a németek *Plattensee* elnevezése a szláv *Blatn jezer* 'mocsaras, sáros tó' részfordítása. A magyarba az előtag került, majd változásokon esett át, bontóhang oldotta fel a msh-torlódásokat, a variációkat itt is láthatjuk (+ hangrendi illeszkedés)
3. *fuk* [fuk ~ fok] FOK – ez a Balaton D-i partján lévő rév (vízi átkelőhely) 'tóból, nagyobb vízből kiinduló kisebb, érszerű víz', az a vízfolyás, amiről *Siófok* a nevét felvette. A *fok* szó ősi örökség, de megfelelői vitatottak. Nem tudni, hogy a *tű foka, kapa foka* szerkezetből keletkezett-e elvonással vagy a *fakad* családjába tartozik.
4. *huluoodi* – [χulwoodi] nagyobb birtoktest a Balatontól délre; feltehetően a hull ige származéka, talán azonos szerkezetű a mai Hollád településnévvel (de nem azonos vele földr. értelemben), nem óvónévi eredetű!
5. *turku* – [türkü] lehetséges, hogy a török szem. név helynévi alkalmazása. A szó honf. előtti török jöv. szó, gakori *tn*, ezért régi idők óta ismert népnév, de nem lehet tudni, hogy általában jelentette a törökséget vagy csak egyetlen népre, a kazárokra vonatkozott-e.
6. *feg* – [ség] Ősi örökség, közszoí jelentése 'domb, halom' lehetett, adatok rá **csak TN-i szerepben** vannak rá mély hangrendű *ság* párjával együtt. Az ŐSM-ban vált képzővé, eredetileg népszóból gyűjtőnevet képeztek, az ÓM-ben már igéből elvont névszót is képzett, l. HB: *imádság*
7. *zilu kut* [szilu kut] – 'szilfa mellett vagy közelében lévő forrás'. A szil fanév ősi örökség, a töben veláris *ĭ* volt, mely a honf. körül kül. nyj-okban *i*-re cserélődött le. Eredeti mély hangrendjét a toldalékolt alakok jelzik: *szilas*.
8. *kuef kut* [kües kut] – gyakori helymegjelölés-típus, a *köves* jelző az ősi *kő* fn.-nek *-s* képzős 'vmivel ellátott' származéka. *kő* : *köves* váltakozás.
9. *koku zarma* [koku szîrmá] – közvetlen a Balaton melletti birtokdarab, vsz. a mai Szántóddal azonos, uis a Tihanyi Összeírás, ami megerősítette a TA-ban összeírtakat, 1211-ben Szántód határában említ egy *Choczorma* ~ *Cogzorma* nevű helyet. A *koku* vsz. személynév volt, a *szarm* 'folyómeder kiágazása' *szarv* szavukból szóhasadással (ŐSM.) keletkezett. A *szarv* fgr. kori átvétel egy **iráni** nyelvből, így öf. az IE nyelvek másik ágát képviselő latin *cornus* és német *Horn* szavakkal.
10. *ziget zadu* [sziget szádu] – Nagyberek melletti, vsz. a Péntekhely pusztá felől Lellére vezető út neve. *Sziget* szavunk a 'sarok, szöglet, ék' jtésű *szig-* ~ *szög-* ~ *szög-* alapszó *-t* névszóképzős származéka. Az alapszó ugor kori szókincsretegünkbe tartozik. A *szád* 'torkolat, bejárat' jtésű *szá-* alapszó *-d* képzős származéka, még ugor kori képzés volt. Az alapszó azonos *száj* szavunkkal, maga a szó úgy keletkezett, hogy a *szám*, *szád*, *szája* bszj-s sor E/3. sz. alakjából a *ház*: *háza*, *fog*: *foga* mintájára elvonódott a *száj* mint toldaléktalan alapalak. Vö. mai mr. nyelv, a *szám*, *szád* alakokat a *szájam*, *szájad* kezdi kiszorítani.
11. *gifnav* [dźisznâ] – birtok a Koppány folyó felső folyása közelében, a mai Kisbárapáti környékén, a *disznó* állatnévvel azonos a település neve, ami gyakori megoldás. Ha szem.név lett az állatnév, akkor az állat erejét v. más tulajdonságát vonatkoztatták a

személyre. Ótörök jöv. szó, csuvasos rétegből, mutatja, hogy a honf. előtt már háziállatként tartottuk a disznót.

12. *munorau kereku/ monarau kerekv* [monyarál\ kerekü] – ’mogyoróerdő’ – a Koppány folyó felső szakaszánál lehetett. A *kerek* ’erdő’ jelentésének magyarázata: a látóhatárt a sűrű erdő betölti, azt a képzetet kelti, hogy kerek. *Ker-* tő *-k* képzővel (vö. *ének, lélek, telek*), e szócsalád tagja még a *kerül, kerít, keres, kering, körül, kert*. A *kerek* alakilag elkülönült változata a *kerék*. A *mogyoró* származékszó a *mony* ’tojás’ jelentésű alapszóból *-r* és *-ó* kicsinyítőképzőkkel jött létre.
13. *munorau bukurea* [monyarál\ bukur réá] ’mogyoróbokorig’ – A bokor ism. eredetű szó, belső fejlemény lehet (az egyik *r* hiánya íráshiba az okl-ben). A *réá* itt még névutó, töve vsz. azonos *rokon* szavunkéval, a tőhöz lativusrag kapcsolódik, mellyel ’vmihez, vminek az oldalához’ jelentésű hszó lett. Ez többfelé fejlődött:
- nm-i hszó: *rám, rád* – személyragozott
  - névutó: *arra rá*
  - nm-i hszó-s másik változat: tőhöz *-t* loc. rag kapcsolódott: *rajtam, rajtad* stb.
  - raggá lett, a névutó nyomatékát veszítve agglutinálódott a névszóhoz (*-rA*)
  - igekötői funkció (erősödött kapcsolat a mondat igei *Á*-hoz): *ránéz, ráfordul*
14. *gnir uuege holmodia rea* [nyír wégé (wégé) holmodiá réá] ’a mocsár (?nyírfaerdő) végének halmocskájáig’ – a *nyír* jelentése ’mocsár’ is lehet, l. a nyírfa a mocsaras, nedves talajt kedveli. A *nyír* szó ősi örökség a fgr., esetleg az uráli korból. A *vég* talán ősi szókincsünk része, er. jelentése a ’vminek (térben) befejező része, széle, határa’. *Halom*: szláv eredetű.
15. *feheruuaru rea meneh hodu utu rea* [fehérwáru (fehérüwáru) réá mēnɛχ(γ) χodu utu réá] ’Fehérvárig menő hadútig’ – A *Fehérvár* név itt a későbbi Székesfehérvárra utal, jtése a fehér kőből épült v. fehérre meszelt várra utal, ami az uralkodókra volt jellemző, így az ilyen épületekhez a nagyszerűség, kiválóság, előkelőség képzete kapcsolódott., vö. *Gyulafehérvár, Nándorfehérvár*. A *fehér -r* képzős származékszó, alapszava talán ősi örökség, a szótöbéli *j~h* váltakozás (vö. *Fejér* megye) az eredeti *j* megőrződése, majd a kiesése után egy másik hiátustöltő hang került be. A *vár* az iráni nyelvek egyikéből átvett jöv. szó. A *meneh* a *mēgy-* ~ *mēn-* ~ *mē-* igető *γ* igenévképzős származéka. Az ezt a szót követő *hodu* első msh-jának hatására zöngésség szerint hasonult. A *hodu* ősi örökség, er. jelentése ’nemzetség, nagycsalád’ lehetett, a nemzetségi, törzsi alapon szervezett hadviselés módja alapján fejlődött ki ’hadsereg’ jelentése.
16. *petre zenaia hel rea* [petré (pétré) szénájá hel réá] ’Petre szénája nevű helyig’ – a *Petre* név vitatott eredetű, vsz. déli szláv, vagy a latin *Petrus* csonkult és *-e* kics.képzős származéka. A *széna* a szláv *seno* átvétele, a szóvégi *á>a* hanghelyettesítés eredménye, a bszj *-ja* változata a szóvégi *á, é*-vel átvett jövevényszavakban már a kezdetektől jelentkezett. A *-j* itt hiátustöltő, és megteremtődött az *ajtó: ajtaja; mező : mezeje* továltakozás. A változások a *-ja* told. változatnak a msh végű tövek egy részéhez (főleg a *t* végű nszókhoz) való kapcsolódásához vezettek, pl. *kútja, útja*.
17. *aruk fee* [Íruk feé] ’árokfő’ – árok: széles körben elterjedt köznév, honf. előtti ótörök jöv. szó, de mint vándorszó megtalálható a perzsában, oszétban, oroszban. Vsz. a kazár birodalomban vettük át, a védekezési rendszer szókincsébe tartozhatott. Ebből alakult ki térszíninformát jelölő jelentése. Fő: ősi örökség a fgr. korból.
18. *luazu holma* [luászu holmá] ’lovász halma’ – A *lovász* szárm. szó, a *ló* az ugor kori lótartás szókészletének eleme, jöv. szó az ugor nyelvekben, átadói IE, kaukázusi és török nyelvek is lehetnek. *Halom*: szláv eredetű.

19. *bagat mezee* [bagát (bǎgát mezeé)] 'Bogát mezeje' – A *Bogát* ~ *Bagát* személy- és helynév is, elsődlegesen az előbbi, a szláv *bogat* 'gazdag' szóra megy vissza. A *mező* alapszava a *mez-* 'ruhát ölt' ugor kori ige (vö. meztelen), melynek foly. mnin-e fn-esült, s így jelentése 'füvel fedett, fűvet öltő föld' lehetett.
20. *harmu ferteu* [χĭrmu fĕrteb] 'három fertő' – Három szó: ősi örökség a fgr. korból. A *fertő* 'tó' igen régi, uráli kori hangut, hangfestő tő *-t* műveltető és *-ő* folyam. mninképzős származéka. Főnevesült (mint pl. a *mező*). A szócsaládnak magas (*ferde, förgeteg, füröszt*) és mély (*forr, fordít, forraszt*) hangrendű leágazása is van. Víznévként való használata (a Velencei tó korábbi neve is *Fertő* volt) az eredetibb 'fetregő, fürdőhely (elsősorban állatok /disznó, bivaly/ számára)' jelentésből alakult ki.
21. *ruuoz licu* [ru(w)osz liku] 'ravaszlyuk, azaz rókalyuk' – A *ravasz* és a *róka* egyazon ősi örökség körébe tartozó tőnek kül. kicsinyítőképzőkkel alakult származéka. A *ravasz* az egész középkorban 'róka' jelentésben volt használatos, majd jv. és szófajváltás után lépett helyébe a *róka*, amit addig ritkábban alkalmaztak állatnévként. A *lyuk* bizonytalan eredetű szó, talán ősi örökség, eredetileg veláris **Ī** volt a belsejében, ami az ŐSM kor végén-ÓM elején lassan eltűnt nyelvünkéből. A toldalékos alak mutatja az eredeti hangrendet (*likat, likas*, vö. *szilas, hidas, nyilas*). Két irányba fejlődött: palatális *i* lépett a helyére vagy maradt a mély hangrend, és ekkor *u* váltotta fel, uez történt a tör. er. *árok* szóval, ahol a második mgh volt **Ī**. Vö. *luk, lyuk, lik*.
22. [h]armuhig [χĭrmu χidzs] 'három hegy/halom' – A *hëgy* vsz. ősi örökség, er. mély hgrendű volt, a szókezdő *k > χ* megfelelés arra utal, hogy a hgrend megváltozása a többeli msh hatására az ŐSM-kori réshangúsodási tendencia után történt meg.